

NAJDBE NOVCEV V SLOVENIJI

EFREM PEGAN

1.

NAJDBA RIMSKIH NOVCEV, PTUJ 1962

80 novcev, AE, AR rimskega imperija

Zakop po letu 134

Verjeten zakop v obdobju 134/138

Avgusta leta 1962 so naleteli pri gradnji stanovanjske hiše v Novem naselju ob Grajeni v Ptuj (parc. 503/14 k. o. Krčevina) v humozni plasti na lonec rimskih novcev. Najdbo so takoj po odkritju raznesli in le posegu osebja Pokrajinskega muzeja v Ptuj se je zahvaliti, da je bil za znanstveno obdelavo rešen precejšen del depozita. Tu obdelano gradivo predstavlja v najboljšem primeru dve tretjini najdbe; zanesljivo manjka več denarijev, kljub poizkusom jih ni bilo mogoče rešiti za zbirke ptujskega muzeja.¹

Najdba obsega novce od Vespazijana do Hadrijana, in to večje število sestercev, asov, dupondijev ter dva denarija. Depozit po sestavi ne pomeni kake posebnosti. Zastopani so vsi značilni bronasti nominali in pa srebro, ki je bilo seveda bolj številno pred raztrošenjem najdbe.

Datacija zakopa nam ne dela težav. Kronološko zadnji novci, ki so bili emitirani v obdobju 134/138, namreč skoraj da ne kažejo znakov obtoka. Številne emisije tega štiriletnega obdobja zaradi enotne tipologije, ki se togo drži stilnih elementov za vsa štiri leta, in pa titulature, ki se v tem času tudi ne spreminja, do danes ni uspelo podrobneje razčleniti; zato emisij v okviru tega štiriletnega obdobja ni mogoče točneje opredeliti. Da je bil depozit zakopan pred nastopom vlade Antonina Pija, je mogoče sklepati že iz tega, ker novci njegovih, že od vsega početka zelo številnih emisij, v najdbi niso zastopani. Nagla distribucija novih emisij rimske kovnice je dosegla že v sorazmerno kratkem času tudi denarni obtok v provinci. Poetovij pa je bil seveda nedvomno v tesnih gospodarskih stikih z rimsko metropolo in vso Italijo. Prav zato pa je mogoče datirati zakop najdbe še pred Hadrijanovo smrtjo.

¹ Na tem mestu se prisrčno zahvaljujem I. Miklovi (Ptuj) in A. Jeločniku (Ljubljana), da sta mi odstopila objavo najdbe in posredovanje arheoloških podatkov. Zahvalo dolgujem tudi Z. Šubic (Ptuj).

Nekoliko več možnosti nam ostane odprtih za vzrok zakopa. Kriza v Daciji leta 143 ne more priti v poštev, ker je časovno odločno preveč odmaknjena. Da je najdba prišla v zemljo zadnja leta Hadrijanove vlade, pa potrjuje tudi sorodna najdba iz same Italije, kjer so se nove emisije pomešale med denarni obtok verjetno že v samem mesecu emitiranja. Značilno je, da je ta najdba s severa Italije, iz Castagnara v provinci Verona.² Štela je 1129 denarijev in 20 aureusov od Nerona do vključno Hadrijanovih emisij iz obdobja 134—138; zadnje so številčno z drugimi novci te najdbe v prav takem sorazmerju kot v naši najdbi. Na dlani je torej, da je zakop obeh depozitov tudi hkraten. K depozitom iz tega časa je treba prišteti še majhno najdbo iz rimskega taborišča pri Brigetiu, katerega zadnji datirani provincialni novci so bili emitirani v obdobju 132—134.³ L. Barkóczi, ki postavlja najdbo v sklop večjih sorodnih depozitov, ugotavlja, da so ti v zvezi s še nepoznanim historičnim dogodkom; ta kaže, da so v drugi polovici Hadrijanove vlade okoli leta 134 Quadi v območju limesa pri Aquincumu in Brigetiu poskušali z manjšimi napadi, ki naj bi bili predigra velikim kasnejšim vpadom. Barkóczi najdbe iz Castagnara ne omenja, je pa tudi razumljivo, saj je geografsko zelo oddaljena od depozitov na Madžarskem. Šele najdba iz Poetovija nam te depozite zbliža in dopušča sklep, da gre tu za skupni historični dogodek, ki je bil vzrok zakopom od Aquincuma do severne Italije. Omeniti je treba, da je bil maja leta 134 Hadrijan v Rimu, že poleti ali jeseni istega leta pa je odrinil na vojno v Judejo. Seveda je lahko tudi odsotnost cesarja in dela armade posreden povod za nemire in vpade prek meja. Ni namreč mogoče misliti na neposreden vdor Quadov v samo Italijo že tako zgodaj;⁴ vseprej pa je mogoče sklepati na nemire v notranjosti imperija, s katerimi so bili v vzročni zvezi vpadi barbarov in pa obratno. Ti vpadi, več ali manj povezani z nemiri v notranjosti imperija, so se morali začeti pred velikim, tri desetletja kasnejšim vpadom Quadov in Markomanov; to je mogoče povzeti tudi iz antičnega vira.⁵ Najdba je tako predvsem v historičnem pogledu dragocen prispevek za proučevanje zgodovine drugega stoletja v naših krajih, njena vrednost pa se bo povečala ob evidentiranju nadaljnjih najdb⁵ iz tega časovnega obdobja saj nam bo dalo še jasnejšo sliko o malo znanih historičnih dogodkih tega časa.

² L. Rizzoli, Castagnaro (Verona) Tesoretto monetale, Riv. Ital. Num. 1914, 349 ff.

³ L. Barkóczi, Hadrianus-kori éremlelet Brigetioból. (Novčna najdba iz časa Hadrijana v Brigetiu). Num. Közl., 56—57, 1957—1958, 17—19.

⁴ Vita Marci, XII, 15, *Bellum Marcomanicum confecit sed? diu eorum qui aderant, arte suspensum est*. Glej W. Zwickler, Studien zur Marcussäule in Arch.-Hist. Bijdragen, Amsterdam 1941, 38 ff. Obširneje o problemu uporov staroselcev in tesne povezave teh nemirov in barbarskih vpadov sem skušal prikazati v članku o najdbi iz Strmice v Dalmaciji (v rokopisu).

⁵ Še o enem depozitu iz tega časa so se nam ohranili skopi podatki (F. Pichler, Steirische Münzkunde, Bd. II, Graz 1867, p.-XVII, Pichla-Perbersdorf, Mitth. IV, 257, Sassthaler Fund, cfr. Beilage IV, p. 242, St. Stephan, Sassthal, Domitianus, Hadrianus Mm 50. J.-B. 1845. Much. III, 400, Mitth. III, 57 [Waldegg], vgl. die Br. 50, J.-B. 1846, Mitth. V, 123). Najdba je še tembolj zanimiva, ker je iz neposredne okolice Poetovija. Ni dvoma, da so bili na tem področju še številni drugi depoziti tega časa, o katerih pa so se vsi podatki žal kot vedno izgubili (cfr. Pichler, ibid.)

KATALOG

	Nominal	Emitiran	RIC	Teža	Pol. žiga	
1	Vespasianus	denarij	72/ 75	42	5,1	180 T. 1: 1
*2	Vespasianus	dupond.	69/ 79	tip 481	12,2	180
*3	Vespasianus	dupond.	77/ 78	782(b)	9,6	180
4	Titus	sesterc	80/ 81	100	22,4	180
5	Domitianus	sesterc	81	253 a	24,4	180
*6	Domitianus	dupond.	84/ 96	tip 245(a)	10,8	180
7	Domitianus	sesterc	85/ 96	tip 253	18,6	180
8	Domitianus	sesterc	92/ 94	401	24,5	150
9	Domitianus	dupond.	92/ 94	405	12,4	150
10	Domitianus	sesterc	95/ 96	412	24,5	180
*11	Nerva	sesterc	96/ 98	tip 54	26,4	180
12	Nerva	sesterc	97	102	25,8	180
15	Nerva (za Divus Augustus)	sesterc	96/ 98	135	25,9	210
14	Traianus	dupond.	101/102	428	10,9	180
15	Traianus	sesterc	101/102	432	27,5	180
16	Traianus	sesterc	101/102	432	26,9	180
17	Traianus	sesterc	101/102	432	25,5	180
18	Traianus	sesterc	101/102	432	24,6	180
19	Traianus	sesterc	101/102	432	22,5	180
20	Traianus	sesterc	103/111	459	27,5	180
21	Traianus	sesterc	103/111	492	25,4	180
*22	Traianus	sesterc	103/111	492	23,7	180
23	Traianus	sesterc	103/111	500	27,1	150
24	Traianus	sesterc	103/111	501	26,7	210
*25	Traianus	sesterc	103/111	503	28,5	150
*26	Traianus	sesterc	103/111	503	28,1	150
*27	Traianus	sesterc	103/111	503	26,1	150 T. 1: 27
*28	Traianus	sesterc	103/111	503	25,3	180
*29	Traianus	sesterc	103/111	534	26,0	150
30	Traianus	sesterc	103/111	557	25,8	180
*31	Traianus	sesterc	103/111	557	25,5	180
*32	Traianus	sesterc	103/111	564	27,8	180
*33	Traianus	sesterc	103/111	569	26,5	180

² Položaj žiga je nezanesljiv

³ Kovnica Lugdunum

⁶ tip RIC 245 (a), brez egide

¹¹ Novec je bil v antiki močno poškodovan (globoki udarci na reveru)

²² RIC 492 brez draperije na levi rami

²⁵ RIC 503 draperija na levi rami; brez egide

²⁶ RIC 503 brez egide

²⁷ RIC 503 toda draperija na levi rami

²⁸ RIC 503 egida

²⁹ RIC 534 egida

³¹ RIC 557 toda s hrbtno strani

³² RIC 564 draperija na levi rami

³³ RIC 569 draperija na levi rami

	Nominal	Emitiran	RIC	Teža	Pol. žiga	
*34	Traianus	sesterc	103/111	569	19,8	180 T.1: 34
*35	Traianus	dupond.	112/117	626	15,2	210
36	Traianus	sesterc	112/117	627 (BM)	27,9	210
37	Traianus	sesterc	112/117	627 (BM)	26,3	180
38	Traianus	sesterc	112/117	627 (BM)	24,0	210
39	Traianus	sesterc	114/117	642	28,5	180
40	Traianus	sesterc	114/117	642	27,5	180
41	Traianus	sesterc	114/117	652	25,4	180
42	Traianus	sesterc	114/117	672	23,1	210
*43	Traianus	dupond.	103/117	?	10,8	?
*44	Hadrianus	sesterc	117	540	24,2	180
45	Hadrianus	sesterc	117	541	22,6	180
46	Hadrianus	sesterc	118	550	24,4	180
47	Hadrianus	sesterc	118	551 a	26,7	180
48	Hadrianus	sesterc	118	560 a	28,8	210
49	Hadrianus	sesterc	118	560 a	27,8	180
50	Hadrianus	sesterc	119	565 b	26,7	150
51	Hadrianus	sesterc	119	565 b	25,2	150
52	Hadrianus	sesterc	119/121	586 a	28,9	180
53	Hadrianus	sesterc	119/121	586 c	26,5	150
54	Hadrianus	sesterc	119/121	589 b (BM)	26,4	180
55	Hadrianus	sesterc	119/121	594 a	25,9	150
56	Hadrianus	sesterc	119/121	594 b (BM)	23,2	180
57	Hadrianus	sesterc	119/121	594 b (BM)	21,6	180
58	Hadrianus	dupond.	119/121	601 c	15,9	180
59	Hadrianus	dupond.	119/121	604 a	12,6	150
*60	Hadrianus	dupond.	119/121	605 (f)	13,8	150
61	Hadrianus	sesterc	121/122	610	27,2	150
*62	Hadrianus	sesterc	121/122	614 var.	27,0	180 T.1: 62
63	Hadrianus	sesterc	125/128	654	29,5	180
64	Hadrianus	sesterc	125/128	655 (e!)	27,4	180
*65	Hadrianus	sesterc	125/128	657 var.	29,6	150
*66	Hadrianus	sesterc	125/128	657 (b!)	23,8	150
67	Hadrianus	dupond.	125/128	655	13,6	150
68	Hadrianus	sesterc	132/134	710 l	26,3	150 T.1: 68
69	Hadrianus	sesterc	134/138	765 f	26,3	180
70	Hadrianus	sesterc	134/138	767 a	23,8	150
71	Hadrianus	sesterc	134/138	779 d	26,3	210
72	Hadrianus	sesterc	134/138	750 d	24,6	180
73	Hadrianus	as	134/138	805 d	14,3	150

³⁴ RIC 569 draperija na levi rami

³⁵ RIC 626 draperija na levi rami

⁴³ Na averu močno potolčen na glavi

⁴⁴ RIC 540 draperija na levi rami

⁶⁰ RIC 605 (f) draperija na levi rami

⁶² RIC 614 (b) draperija na levi rami

⁶⁵ RIC 657 var. egida

⁶⁶ RIC 657 (b!) draperija na levi rami

	Nominal	Emitiran	RIC	Teža	Pol. žiga
74 Hadrianus	sesterc	154/158	810 e (BM)	25,2	150 T. 1: 74
75 Hadrianus	sesterc	154/158	849 f	25,4	350
76 Hadrianus	sesterc	154/158	897 f (BM)	26,5	180 T. 1: 76
77 Hadrianus	sesterc	154/158	968(b)	25,5	150
78 Hadrianus	sesterc	154/158	970 b	24,7	180
79 Hadrianus	denarij	154/158	970 c	29,6	150
80 Hadrianus	sesterc	154/158	244 (b!)	5,5	180 T. 1: 80

2

NAJDBA RIMSKIH NOVCEV, VIPAVA 1960

106 antoninijanov

zakop pozno jeseni 284

Jeseni 1960 so pri gradnji odpadne jame za Zdravstvenim domom v Vipavi št. 55 odkrili rimske novce, in sicer 106 antoninijanov iz druge polovice III. stoletja. Najdba je ležala prosto v zemlji, pri tem ni bilo mogoče ugotoviti nobenih ostankov posode ali podobnega, zato je najverjetneje, da so bili novci prvotno shranjeni v usnjeni mošnji, ki je propadla. Zaradi teh okoliščin so bili novci izredno močno oksidirani. Skupaj z njimi so našli tudi fragment fibule; to bi morda govorilo za to, da je najdba znesek denarnice, ki je prišla v zemljo po nesrečnem naključju, ne pa da jo je kdo zakopal z namenom, da jo skrije. Depozit je bil znanstveni obdelavi dosegljiv skoraj v celoti, saj je, kolikor je bilo mogoče ugotoviti, le malo novcev prišlo v zasebne roke in v izgubo.¹

V sebi najdbe ne kaže nobenih posebnosti. Novci segajo od Karina tja nazaj do Avrelijana oz. Galijena. Popolnoma manjkajo zelo pogosti novci iz obdobja 268—270 cesarjev Klavdija II. in Kvintila. V najdbi ni emisij galskih vladarjev tega časa niti predreformnih antoninijanov Avrelijana, čeprav so sicer antoninijani tega vladarja v sorazmerju z drugimi novci v najdbi dobro zastopani. To ponovno potrjuje, da so slabe kove iz obtoka izločevali. Temu v prid govori tudi edini novec izpred Avrelijanove reforme, Galijenov antoninijan iz let 259/268, ki je dobre izdelave in čistine ter je bil kljub sorazmerni starosti še v obtoku. Značilno je tudi, da v najdbi ni nobenega denarija.

Razmerje med novci posameznih vladarjev je glede na dolžino njihove vlade in pa na monetarne razmere povsem normalno. Severina je zastopana z enim primerkom proti 32 antoninijanom Avrelijana, kar je nekako tako kot v drugih sorodnih najdbah. Tacitovih antoninijanov je 10, Probus pa je zastopan kot vedno najmočnejše, s kar 57 novci. Zadnji trije vladarji so

¹ Zahvaljujem se višjemu kustosu A. Jeločniku, ki mi je najdbo prepustil v objavo, dalje ing. arch. T. Bitencu za ljubeznivost, da je o odkritju depozita sporočil Narodnemu muzeju v Ljubljani, in pa najditelju Ivanu Pračku, ki je junija 1961 najdbo odstopil Narodnemu muzeju in posredoval podatke o okoliščinah pri odkritju depozita.

udeleženi: Karus s tremi ter Numerijan in Karin vsak s po enim antoninijanom, kar je tudi v razmerju glede na kratko, komaj dveletno obdobje, kolikor je bilo časa, da so novci prišli v obtok še pred zakopom najdbe.

Kovnice so zastopane ustrezno svoji geografski oddaljenosti od kraja zakopa. Avrelijanovi antoninijani so predvsem iz Mediolana in Siscije, toda tudi iz Serdike, Kizika in »nepoznane kovnice«. Tacitus je zastopan s kovnicami Rim, Ticinum in z enim antoninijanom iz galske kovnice, Probovi antoninijani so iz kovnice Rim, Ticinum in Siscija. Štirje antoninijani Kara in Karina pa so iz rimske kovnice, medtem ko je edini novce Numerijana iz kovnice Ticinum.

Vrednost depozita je danes mogoče določiti le z velikimi rezervami. Razmerje antoninijana do aureusa v tem času ni povsem zanesljivo. Vrednost antoninijana pa je tudi iz leta v leto zelo variabilna. Vsekakor številno nekaj nad 106 antoninijanov ni pomenilo dosti denarja in imamo tu opraviti kvečjemu s célo ali pa delom mesečne plače. Glede na sestavo in vrednost najdbe bi bila ta še najbolj primerna za denarni znesek, ki ga je pri sebi nosil vojak. Predvsem manjkanje denarijev in pa selekcija antoninijanov po obliki, teži in velikosti govori, da je denar izhajal iz vojaških blagajn, ki so za izplačila vojski manjše in slabše antoninijane, pa tudi nominale pod to vrednostjo izločale, medtem ko so bili v zasebnem obtoku še številni slabi antoninijani poleg drugih enot.²

Čas in vzrok zakopa. Po sestavi in obsegu je najdba zelo zaključena in prepričljivo ter nedvoumno kaže na zaključni datum že s samim količinskim zmanjševanjem primerkov zadnjih let. Za to govore predvsem mlajši novci: ti nas kar silijo k temu, da iščemo zakop v letu, ko so emitirali zadnje datirani novce najdbe, tj. antoninijana Karina iz leta 283/284. Za to govori tudi ohranjenost novcev, saj je bila tedaj, ko so prišli v zemljo, zelo dobra. Današnja izredno slabo čitljivost moramo pripisati samo izredno močni koroziji. Najdba je bila zakopana 283/284 in ne neposredno za tem; to se tudi natanko ujema z že znanimi historičnimi dogodki, kot bodo potrdila poznejša izvajanja. Jeseni 284 se v Panoniji dvigne *corrector Histriae et Venetiae, Marcus Aurelius Iulianus*, ki ga je zgodovina obsodila kot tirana.³ Njegovo početje ni uspelo in v odločilni bitki *in campis veronensibus* ga je spomladi 285 popolnoma porazil Karin; ta je bil na pohodu iz Rima proti Dioklecijanu, ki se je takrat mudil na vzhodu, po smrti Numerijana pa resen pretendent na prestol.⁴ Ne vemo, kolikšno ozemlje je obsegala Julijanova kratkotrajna oblast. Znano je le, da je imel v oblasti Panonijo.⁵ Vsi njegovi kovi so bili emitirani v kovnici Siscija.⁶ Julijanov pohod proti Karinu je potekal prek severozahodne Pa-

² Antoninijan je kot znano nominal, s katerim je bila v tem času plačana vojska, tako kot je za taka plačila kasneje rabil folis.

³ Aur. Victor, *Caes.* XXXIX, 110; Julijan se je uprl »*Cari morte cognita*«; *Epit de Caes.* XXXVIII, 6; RE, Aurelius n. 75, st. 2456, 21; Mattingly CAH 12, 325; za njegov uradni položaj glej Mommsen, *Eph. ep. I*, p. 140.

⁴ RE *ibid.*; CAH *ibid.*

⁵ Program novčnih emisij proklamira poleg stereotipnih propagandističnih gesel samo PANNONIA.

⁶ cfr. RIC V₂ 125, 129, 579, 593, T 20; Delbrück, *Die Münzen von Maximinus bis Carinus*, 181, 191, 210; T 31 A, ter K. Pink, *Aufbau VI/2*, Num. Zeitschr. 80 (1965), 49, 50. Karinove emisije so v tej kovnici prekinjene za nekaj mesecev in

nonije in po najbližji poti v Italijo. Pot je še najverjetneje peljala prek današnje vipavske doline in od tu dalje proti veronskim poljanam, kjer je bil premagan.⁷ Komu je denar pripadal in zakaj je prišel v zemljo, je težko ugibati. Julijanova vojska je bila najverjetneje plačana že z njegovim denarjem, v najdbi pa ni nobenih pod njim izdanih novcev. Lahko sklepamo, da je denar prišel v zemljo v zvezi z Julijanovo uzurpacijo, in sicer kasno jeseni 284. Dogodki tega časa — v primerjavi z drugimi obdobji — najbrže niso bili zelo krvavi in verjetno tudi niso segali izven Panonije, razen če izvezamo ožji pas proti Italiji, kjer so prodirale Julijanove čete, in pa področje samega vojaškega konflikta v severni Italiji, kjer je bil Julijan premagan brez hušnega boja.⁸ Prav gotovo je moralo biti že več najdb, toda poleg naše se nam jih je ohranilo — da bi zanje vedeli — le še šest. Najdba iz Mokronoga,⁹ ki je bila po obsegu mnogo večja od naše, je bila zakopana ob istem času. Čeprav je bila obdelana le sumarično, v obliki poljudne notice, nam doslej znano dovoljuje, da zanesljivo rekonstruiramo datum zakopa. Tudi v mokronoški najdbi kljub njeni obsežnosti, saj je vsebovala več kot 4500 novcev, ni nobenega Julijanovega antoninijana.¹⁰ O najdbi iz Zgornjih Gorč pri Braslovčah so se nam ohranili le skopi podatki, vendar pa zadostujejo, da najdbo uvrstimo med depozite, ki so bili zakopani v zvezi z omenjenimi dogodki.¹¹ Vemo le, da je vsebovala 500 antoninijanov od Valerijana do Karina. Toda tudi tu je število dovolj veliko, da bi najdba lahko vsebovala novce Julijana, če ne bi bila ta zakopana že ob njegovi uzurpaciji. Tretja najdba, katere novci naj bi bili zakopani ob istem času, je bila odkrita v kraju Šimanovci v okraju Zemun, torej mnogo bolj južno od zgoraj omenjenih. Vsebovala je več kot 4000 antoninijanov od Galijena do Karina.¹²

Julijan kuje serije lepih aureusov in antoninijanov; to kaže, da so bile že od prvih njegovih emisij razmere v kovnici konsolidirane, ker ni nikakršnih znakov za zasilno kovanje.

⁷ Aur. Victor, *Caes.*, XXXIX, 10.

⁸ Aur. Victor, *Caes.*, XXXIX, 10.

⁹ J. Šašelj, O najdbi rimskih denarjev v Mokronogu, Slovenski Narod 1880, št. 9, 10 (za podatek se zahvaljujem A. Jeločniku); glej tudi Slov. Narod 1879, št. 209, 217, 230, ter J. Brunšmid, Vjesnik hrv. arh. dr. 15, 1913/1914, 270, ter Vjesnik hrv. arh. dr. 2, 1880, 31.

¹⁰ Poskus rekonstrukcije je danes zelo otežkočen, ker je Šašelj dal samo opis reverov, ki so bili v najdbi. Po Brunšmidu so bili v najdbi Mokronog novci naslednjih vladarjev: (cfr. Vjesnik hrv. arh. dr. 2, 1880, 31 »Dopisi«). Gallienus (532), Salonina (22), Saloninus (2), Postumus (2), Victorinus (5), Claudius II. (390), Quintillus (8), Aurelianus (473), Severina (5), Tetricus I. (14), Tetricus II. (6), Tacitus (?), Florianus (?), Probus (največ v najdbi; novce zadnjih treh vladarjev je še pred Brunšmidovim pregledom odkupil Missong na Dunaju), Carus (7), Numerianus (6) in Carinus (3).

¹¹ Knabl v MHVSt 2, 1851, 155: »wurde vor einigen 70 Jahren bei 500 Stück römischer Münzen aus der Periode der 50 Tyrannen ausgegraben...« in dalje: »Sie sind durchgehends Subarate und tragen die Bildnisse der Kaiser Valerianus, Gallienus, Saloninus (!), Klaudius Gothicus, Quintillus, Aurelianus, Probus, Carus und Carinus. Demnach stammt der Fund aus den Jahren 254 bis 284 n. Chr.« Glej tudi Seidl, Chronik v Archiv f. Kd. öst. Geschichtsquellen 9, 1853, 150.

¹² Najdba je bila le delno objavljena. J. Brunšmid, Našašća XXXVII, Vjesnik hrv. arh. dr. 15, 1913/1914, 269, objavlja 2264 novcev, ki segajo do Proba. Brunšmid pa dalje ugotavlja, da je večji del najdbe, in to večinoma mlajših in bolje ohr-

Naslednje tri najdbe so zelo majhne, vendar jih moramo zaradi okolnosti pritegniti. Kot bodo potrdila poznejša izvajanja, so bile namreč zakopane ob istem času, četudi v njih najmlajši novci iz zadnjih let manjkajo. Prva je iz Emone¹³ in šteje le 29 antoninijanov, vsebuje pa novce od Avrelijana do vključno Proba. Manjkajo emisije zadnjih štirih let do Julijanove uzurpacije, toda najmlajši Probovi novci¹⁴ so iz sedme emisije, torej kovani po letu 280. Znano je, da je osma emisija z grškimi signaturami iz leta 281 (?) v Sisciji zelo šibka. V naslednjem in zadnjem letu Probove vlade pa je delovanje vseh kovnic v imperiju skrajno omejeno, številne pa sploh prenehajo kovati.¹⁵ Tako tudi ni mogoče pričakovati, da bi bile v številčno tako majhni najdbi zastopane te sorazmerno šibke emisije. Zaradi majhnega obsega najdbe pa prav tako ne moremo pričakovati novcev Kara in njegove družine. Razen tega pa začno pod Karom izdajati prve obsežnejše emisije antoninijanov v Sisciji šele leta 285, torej dokaj pozno, da bi jih v tako majhni najdbi, kot je emonska, našli že po enem letu. Teoretično sicer ne bi bilo izključeno,¹⁶ da bi ta najdba bila zakopana šele po Dioklecijanovem nastopu; vendar je to še veliko manj verjetno, saj bi potem tembolj pričakovali novce Kara in sinov ali pa vsaj večji odstotek Probovih antoninijanov, če že ne tudi novcev prve tetrarhije. Kar bi nas pri tem motilo, je tudi Galijenov antoninijan, ki ga v tem času in v tako majhni najdbi ne bi mogli več pričakovati. Iz navedenega upravičeno tudi emonsko najdbico lahko prištevamo k depozitom, ki so prišli v zemljo pozno jeseni leta 284 ob Julijanovi uzurpaciji. Iz istih razlogov pa moremo sem prištevati tudi dve še manjši najdbici, ki jih že zaradi evidence moramo tu omeniti. Najdba iz Donjega Petrovca¹⁷ šteje le 58 novcev. Emonski je presenetljivo podobna, le da vsebuje še en Galijenov antoninijan, kot je to primer pri vipavski. Zanimivo, da so tudi tu najmlajši Probovi novci iz sedme emisije v Sisku, torej emitirani po letu 280. Druga najdba pa je iz

njenih novcev od Proba do Karina odšlo na Madžarsko. Tako je najdba štela več kot 4000 novcev. Glej tudi Num. Közlöny, 8, 1909, 144 »Prhovo« in »Simonovci«.

¹³ W. Schmid, Ein kleiner Weisskupfermünzenfund aus Emona (Laibach in Krain). Berl. Münzblätter, IV, 1911, Heft 110, 2—4.

¹⁴ W. Schmid, op. cit., p. 5, št. 19, 20, 22, 24. K temu je treba še omeniti, da od 29 novcev Schmid ni mogel določiti pet antoninijanov; tako tudi ni izključeno, da so med temi bili tudi še kasnejši Probovi kovi ali pa celo kak novec Kara ali sinov. Najdba je v posesti Nemškega viteškega reda na Dunaju in je sedaj ni moč preverjati.

¹⁵ K. Pink, Aufbau VI/1; Probus, Num. Zeitschr. 75, 1949, 55, 54, in 72. Pinkove ugotovitve o jakosti šeste oz. sedme in osme emisije v Sisku in drugih kovnicah navedene tri najdbe, kakor tudi najdba iz Vipave popolnoma potrjujejo.

¹⁶ Primerjaj nekoliko kasnejše najdbe iz Mačje Grede, cfr. J. Brunšmid, Vjesnik hrv. arh. dr. 9, 1906/7, 226—240 in najdbi Venèra, cfr. L. A. Milani, Il ripostiglio di Venèra, Atti d. Reale Accad. dei Lincei CCLXXVII, 1879—80 (1880) ter Dambel, cfr. Q. Perini, Münzenfund von Dambel, Monatsblatt der num. Ges. in Wien, 145, 1895, 246, ter številne druge.

¹⁷ J. Brunšmid, Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji, XXXVII—XL, Vjesnik hrv. arh. dr. 15, 1915/1914, 269. Nahodaj rimskih bakrenih novaca iz druge polovine trećega stoljeća iz Donjih Petrovaca (kotar Ruma). Da je tu vsebovan še en Galijenov novec najbrže ni povsem slučajno. Kot Brunšmid že navaja, je najdba bila verjetno večja, kot je bil njemu v obdelavo predloženi del.

NOVČNI DEPOZITI ZAKOPANI OB UZURPACIJI JULIJANA TIRANA

število	lokaliteta	časovni razpon najdbe
4500*	MOKRONOG	Gallienus . . . . . Carinus
4000*	SIMANOVCI	Gallienus . . . . . Carinus
500*	ZG. GORČE	Valerianus . . . . . Carinus
105	VIPAVA	Gallienus . . . . . Carinus
58*	D. PETROVCI	Gallienus . . . . . Probus*
29	EMONA	Aurelianus . . . . . Probus*
10	VINKOVCI	Claudius . . . . . Probus*
*ali več		(255—260) (276—282) (282—285) (255/260/268) (270—275) *7 emisija zakop: (268—270) po 280— nov. 284

Vinkovcev¹⁸ in je seveda kot grobna priloga po obsegu tudi zelo majhna. Šteje le 10 antoninijanov od Klavdija II. do Proba, razmerje pa je takšno, kot ga nujno pričakujemo pri zakopu ob Julijanovi uzurpaciji, medtem ko so najmlajši novci zopet iz iste emisije kot pri najdbah iz Emone in Donjih Petrovcev.¹⁹

Po porazu Julijana pri Veroni spomladi 285 je Karin napredoval prek severovzhodnih meja Italije v Panonijo, kjer se je spoprijel na Margusu z Dioklecijanom. Ni nam znano, če so ostanki Julijanove vojske še nudili Karinu odpor, čeprav je jasno, da je Julijan ob odhodu proti Italiji pustil v prisvojenem delu Panonije posadke vojske. Vemo, da Karin prodre do Siska, kjer se za kratko ustavi in tod kuje nove emisije v obeh kovinah in tudi multiple. Kot je pri Julijanovih kovih opaziti neko afiniteto do predhodnih Karovih, Karinovih in Numerijanovih emisij v tej kovnici, tako je to mogoče opaziti tudi pri prvih Karinovih emisijah, ki so sledile Julijanovim; Karin uporablja zopet dva revera, ki ju poznamo iz zadnjih emisij pred Julijanovo uzurpacijo.²⁰ To govori za domala nepretrgano delovanje kovnice, ki za ves čas zaposluje tudi iste pečatorezce.²¹ Iz tega pa je mogoče sklepati, da v Sisku niti ob Julijanovi uzurpaciji niti po tem, ko je Karin ponovno zavzel mesto, niso nastale večje spremembe ali neredi

¹⁸ J. Brunšmid, Colonia Aurelia Cibalae, Vjesnik hrv. arh. dr. 6, 1901, 159, 160.

¹⁹ 2 Klavdija, 5 Avrelijanov, 1 Tacit in 2 Proba. Eden od dveh Probvih antoninijanov spada v sedmo emisijo, torej je kovan tudi po letu 280.

²⁰ K. Pink, Aufbau VI/2, Num. Zeitschr. 80, 1965, 40, ter isti v Vjesnik za arh. i hist. dalm. 56—59, 1954—1957 (1957) 93, 94.

²¹ To je razvidno iz stilne kontinuitete, cfr. Pink, op. cit., 50, trditev na str. 49, op. 80, ni točna, razen če misli pri tem na sorodne stilne elemente.

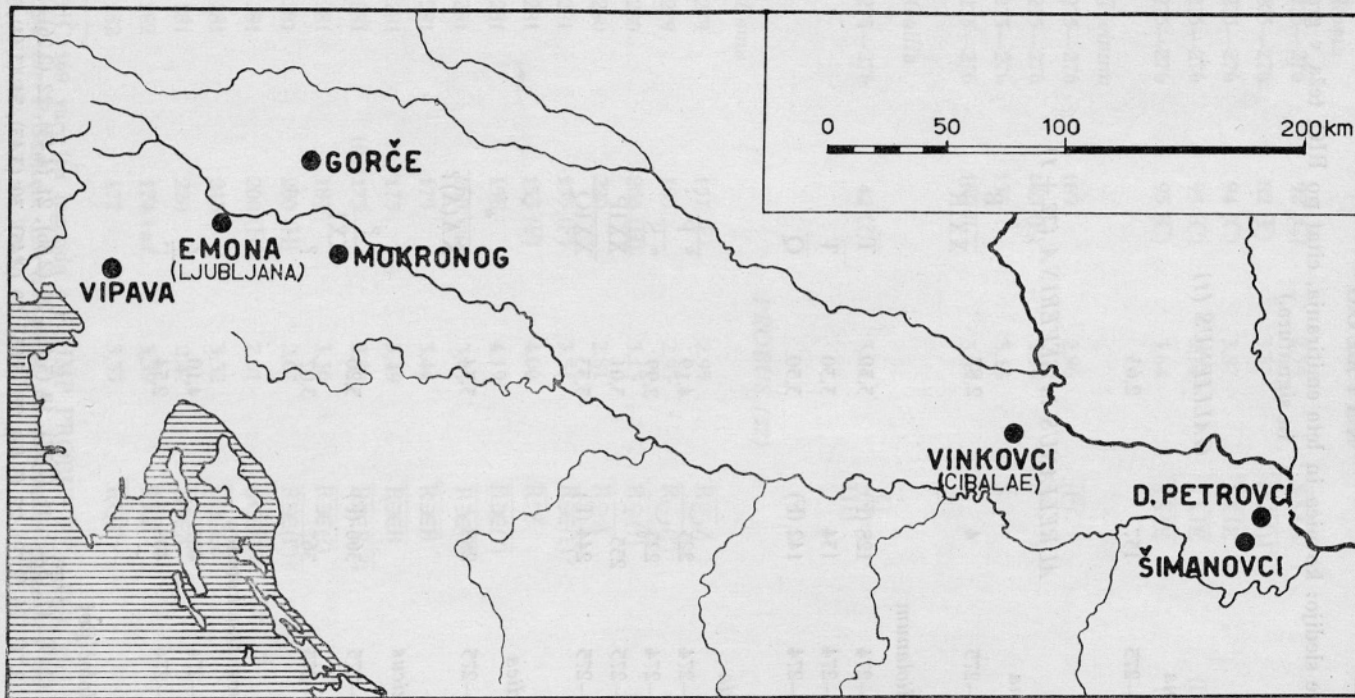
in se je vojaški konflikt, če je sploh izbruhnil, moral odigrati severno ali južno od tod. S Trojan nam je poznana najdba Julijanovega aureusa, za katero pa, žal, ne vemo, ali je posamična najdba ali del depojske.²² Ohranjenost novca govori za drugo. V prvem ali drugem primeru je najverjetneje, da je aureus prišel v zemljo šele po Julijanovem spopadu, ko je Karinova vojska osvajala ozemlje. Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da so v tem času branile postojanko na Trojanah čete, ki jih je Julijan pustil za seboj v zasedenih predelih, ko je odšel na neuspeli pohod proti Rimu. Seveda bo za potrditev te domneve potrebno še več dokaznega gradiva. Zanimivo bi bilo omeniti še najdbo, katere najdišče sicer ni znano, vendar vse kaže, da je bila odkrita dosti bolj južno. »V Sremu« naj bi bili med obema vojnama odkrili večjo količino aureusov, med katerimi je bilo kot najmlajših nekaj Julijanovih novcev. O najdišču, ki je bilo po nekaterih podatkih bolj južno od Sremske Mitrovice, žal, točnejših podatkov nimamo. Ti bi nam sicer lahko namigovali na razširjenost Julijanove oblasti v smeri proti jugu. Posamično najdbo Julijanovega aureusa poznamo iz Srbije, ta pa je zaradi močne izrabljenosti gotovo prišel v zemljo že dosti kasneje in zato s historičnimi dogodki okrog Julijana nima neposredne zveze.

Iz zgornjih izvajanj je torej mogoče ugotoviti tole: Naša najdba iz Vipave je prav tako kot najdba iz Mokronoga, Zgornjih Gorč, Emone, Donjega Petrovca in Vinkovcev prišla v zemljo v zvezi z Julijanovo uzurpacijo jeseni leta 284, medtem ko so druge najdbe iz časa po padcu Julijana in v zvezi s Karinom, ko je osvajal ozemlje in se boril z ostanki Julijanovih čet, še preden je izbruhnil usodni konflikt z novim uzurpatorjem Dioklecijanom na Margusu. Razen tega pa je iz okolnosti, v kakršnih je bila najdba odkrita in zaradi njene strukture mogoče sklepati, da je bil denar naše najdbe vsebina vojaške denarnice, ki ni bila zakopana namenoma, temveč je po nesrečnem naključju prišla v zemljo.²³ Za to, na videz hipotetično trditev pa govori tudi fragment fibule, ki je bila sestavni del vojaške opreme²⁴ in je bil najden skupaj z odkritimi novci.

²² MHVK, 1846, 12, 67, ter A. Müllner, Emona, (1879) 85.

²³ Za podoben primer glej: A. Müllner, Münzfund am Grunde des neuen Gymnasialgebäudes, Argo 7, 1899, Zeitschrift für krainische Landeskunde, 55–56, kjer opisuje najdbo dveh okostij, ki sta ležali eno vrh drugega in očitno nista bili pokopani, ampak so jih morale prekriti ruševine, kot so to zgovorno pričale okolnosti. Tesno ob bokih sta bila dva skupka zlepljenih novcev, ki so bili nedvomno vsebina že davno preperelih denarnic. En zvitek je vseboval majorine, drugi pa centenionale in red. folise iz srede 4. stol. Oba sta prišla v zemljo ob Magnencijevem prodiranju prek Emone v letih 351/352.

²⁴ Za uporabo fibul, ki jo pripisujejo izključno vojaškim osebam, glej S. Reinach, Dict. Ant. gr. et. rom. II, 2, 2003 sq. s. v. fibula.

Novčeni depoziti, zakopani ob uzurpaciji Julijana Tirana jeseni 284 n. e.
Münzfunde, die im Zusammenhang mit der Usurpation des Julianus im Herbst 284 u. Z. vergraben wurden.

K A T A L O G

(Rubrike sledijo: kovnica in leto emitiranja, citat po RIC, teža v gramih in signatura.)

GALLIENUS (1)

Roma

1 270—275 157 2,65

AURELIANUS in SEVERINA (32 + 1)

*Roma*2 270—275 4 2,87 $\frac{B}{XXIR}$ *Mediolanum*3 271—274 128 (F) 3,59 $\frac{T}{-}$ 4 271—274 154 3,50 $\frac{T}{-}$ 5 271—274 142 (F) 3,50 $\frac{Q}{-}$ *Siscia*6 271—274 225 4,19 $\frac{* P}{-}$ 7 271—274 225 2,99 $\frac{* S}{-}$ 8 274—275 255 3,01 $\frac{XXIP}{-}$ 9 274—275 244 (F) 3,35 $\frac{XXIQ}{-}$ *Serdica*10 274—275 288 3,54 $\frac{*}{KA(A)?}$ *Kyzicus*11 274—275 366 (F) 3,20 $\frac{?}{XXI}$

12 274—275 367 3,07 ?

Nepoznana kovnica

13 271—274 407 4,10 ?

14 271—274 408 2,54 $\frac{T}{-}$ *Nedoločljivi*

15 (2,77), 16 (2,19), 17 (3,42), 18 (2,57), 19 (3,10), 20 (2,86), 21 (4,45), 22 (2,26), 23 (3,07), 24 (4,59), 25 (2,71), 26 (2,79), 27 (3,45), 28 (3,66), 29 (2,45), 30 (3,15), 31 (3,44), 32 (3,23), 33 (2,55), 34 (1,91).

				<i>TACITUS (10)</i>	
<i>Roma</i>					
35	275—276	92 (C)	2,59	$\overline{\text{XXIA}}$	
36	275—276	82 (F)	3,37	$\overline{\text{(XXI)I}}$	
37	275—276	94 (C)	3,87	$\overline{\text{XXIE}}$	
38	275—276	95 (C)	2,74	$\overline{\text{XXIE}}$	(UBERITAS!)
39	275—276	95 (C)	3,64	$\overline{\text{XXIE}}$	(UBERTAS!)
<i>Ticinum</i>					
40	275—276	169	2,86	$\overline{\text{(P)}}$	
41	275—276	145 (F)	3,84	$\overline{\text{S}}$	
42	275—276	155	3,13	$\overline{\text{S}}$	
45	275—276	160 (C)	3,08	$\overline{\text{T}}$	
<i>Gallia</i>					
44	275—276	42 (?)	3,04	$\frac{\overline{\text{(.)}}}{\text{III}}$	
				<i>PROBUS (57)</i>	
<i>Roma</i>					
45	279	157 (F)	2,95	$\overline{\text{R}\cup\text{Z}}$	
46	279	185	2,95	$\overline{\text{R}\cup(?)}$	
47	280	200 (H)	3,13	$\overline{\text{R}\square(?)}$	
48	280	220	2,81	$\overline{\text{R}\square\text{A}}$	
49	281	155 (F)	3,31	$\overline{\text{R}\Xi(\Xi)?}$	
50	281	155 (F)	4,06	$\overline{\text{R}^*\text{Z}}$	
51	281	158	4,19	$\overline{\text{R}\Xi(?)}$	
*52	281	169 var.	3,45	$\overline{\text{R}\Xi(\text{E})}$	
53	281	175	3,44	$\overline{\text{R}\Xi\text{B}}$	
54	281	175	3,49	$\overline{\text{R}\Xi\text{B}}$	
55	281	tip 175	2,25	$\overline{\text{R}\Xi\text{B}(\text{?})}$	
56	281	185	3,30	$\overline{\text{R}\Xi(\text{?})}$	
57	281	200 (H)	2,67	$\overline{\text{R}\Xi(\text{T})?}$	
58	281	200 (H)	2,61	$\overline{\text{(R)}\Xi(\text{?})}$	
59	281	215	3,32	$\overline{\text{(R)}\Xi\Xi}$	
60	281	220	2,47	$\overline{\text{R}\Xi\text{A}}$	
*61	282	174 var.	3,39	$\overline{\text{REB}}$	
62	282	177	3,35	$\overline{\text{RQI}}$	

⁵² RIC 169 var. (tu legenda 4 F: IMP PROBUS PF AVG), glej pravilno pri Cohen 254 ter P. Bastien, La trouvaille de monnaies romaines de Thibouville, GALLIA, 20, 1962, 267, no. 2594.

⁶¹ RIC 174 var. (tu legenda 7 F: PROBUS PF AVG)

*63	282	187	5,87	$\overline{RV\Delta}$
64	?	tip 158	5,66	?
65	?	tip 175/175	2,60	?
66	?	tip 187	2,96	?

Ticinum

67	277	336	5,51	$\overline{(P)XXT}$
68	278	348 (G)	4,74	$\overline{TXXT}$
69	278	450 (G)?	5,65	$\overline{?(Q)XXT}$
70	279	551	5,59	$\overline{AXXI}$
71	282	499 (H)	5,27	$\overline{(V) *}$
72	?	tip 435 (A)	5,50	$\overline{(T)XXI}$

Siscia

73	279	671 (F)	2,85	$\overline{XXIVI}$
74	279	705	5,45	$\overline{XXI\overline{I}}$
75	279	725	5,52	$\overline{XXIP}$
76	279	737 (H)	5,65	$\overline{XXIQ}$
*77	279	818 (H)	2,86	$\overline{XXIP}$
78	280	646 (H)	4,42	$\overline{S}$ $\overline{K A}$
79	280	706 (F)	3,26	$\overline{P}$ $\overline{XXI}$
80	280	715 (G)	3,15	$\overline{VI}$ $\overline{XXI}$
81	?	652 (H)	5,05	$\overline{XXI(?)}$
82	?	652 (H)	5,46	$\overline{(XX)I(?)}$

Nedoločljivi

83 (5,81), 84 (5,75), 85 (5,65), 86 (5,57), 87 (5,40), 88 (5,39), 89 (5,38), 90 (5,29), 91 (5,16), 92 (5,04), 93 (2,85), 94 (2,81), 95 (2,77), 96 (2,75), 97 (2,56), 98 (2,39), 99 (2,34), 100 (2,27), 101 (2,25).

Roma

CARUS (5)

102	282—285	58	5,08	$\overline{(KAB)}$
105	282—285	tip 41/42	2,02	$\overline{(\Delta KA)}$
104	282—285	45	5,94	?

⁶³ RIC ne pozna te signature, pomotoma (?) A; cfr. K. Pink, Aufbau VI/1, Num. Zeitschr. 75, 1949, 59, ter P. Bastien, Thibouville, p. 267, no. 2408—9.

⁷⁷ Brez ščita pod konjem.

Ticinum CARUS za NUMERIANA (1)

105 282—283 366 (C) 5.11 VIXXI

Roma CARINUS (1)

*106 283—284 258 2.09 KAZ

	ROMA	SISCIA	TICINUM	MEDIOLANUM	CYZICUS	SERDICA	GALLIA	NEPOZNANA KOVNICA	NEDOLOČENI	skupaj
Gallienus	1									1
Aurelianus		4		3	2	1		2	20	32
Severina	1									1
Tacitus	5		4				1			10
Probus	22	10	6						19	57
Carus	3									3
Numerianus			1							1
Carinus	1									1
skupaj	33	14	11	5	2	1	1	2	39	106

¹⁰⁶ Poprsje nejasno. Emitiran august 283 do novembra 284. (Boginja drži tehtnico in rog obilnosti), cfr. K. Pink, Aufbau VI/2, Num. Zeitschr. 80, 1963, 34—37.

ZUSAMMENFASSUNG

*Münzfunde in Slowenien**Römischer Münzfund, Ptuj 1962**80 Münzen AE, AR der röm. Kaiserzeit**Vergrabungszeit: nach 154; vermutlich zwischen 154 und 158*

Im August 1962 wurde in Ptuj (in dem römischen Poetovio) in einem Topf ein Fund römischer Münzen gehoben. Er bestand aus über einhundert Münzen: Assen, Dupondien, Sesterzen und Denaren, von denen 80 der wissenschaftlichen Bearbeitung zugänglich geworden sind. Die jüngsten Münzen, die durchweg nur ganz geringe Abnutzungsspuren aufweisen, gehören zu den 154–158 geprägten Emissionen des Hadrian; diese sehr starken Emissionen konnten bisher innerhalb der genannten vier Jahre chronologisch noch nicht genauer geordnet werden. Andererseits spricht das Fehlen der am Anfang der Regierung des Antoninus Pius so zahlreichen Emissionen dafür, dass der Schatz noch während der letzten Regierungsjahre Hadrians (und nicht erst nach seinem Tode) vergraben worden ist.

Das Fehlen historischer Ereignisse und die mangelnde Überlieferung aus jener Zeit legen eher private als politische Gründe für die Hortung des Schatzes nahe. Die dakische Krise des Jahres 145 passt zeitlich keineswegs. Bekanntlich weilte Hadrian 154 in Rom, im nächsten Jahre zog er ins Feld nach Judäa. Damit könnte die Hortung des Schatzes in Verbindung stehen, doch wäre es zu gewagt, den Abzug des Kaisers auf den jüdischen Kriegsschauplatz als Ursache für irgendwelche Unruhen in Italien anzunehmen; zum mindesten hätten wir darüber keine Nachricht. Hier verhelfen uns die anderen Münzfunde jener Zeit zu einem etwas klareren Bild.

In Italien selbst kennen wir aus Castagnaro in der Provinz Verona² einen grösseren Fund, der 1129 Denare und 20 Aurei zählte. Die letzten Münzen gehören den hadrianischen Emissionen aus den Jahren 154–158 an, die zu den anderen Prägungen des Fundes im gleichen Verhältnisse stehen wie in unserem Münzschatz. Es liegt also nahe, dass jene Hortung gleichzeitig mit der unseren geschah. Merkwürdig ist, dass auch dort keine einzige Münze von Antoninus Pius dabei ist. Da der Fund aus Italien stammt, wo die neu emittierten Münzen unseres Wissens stets schon in wenigen Monaten massenhaft in den Münzumsatz eintraten, haben wir im Münzfund von Castagnaro einen sicheren Anhaltspunkt für die Datierung, gleichzeitig aber auch einen Beweis für die Vergrabung unseres Schatzes noch vor dem Regierungsantritt des Antoninus Pius. Poetovio, welches in regem Verkehr mit Italien und selbst mit Rom stand, hatte sicher keine wesentlich andere Zusammensetzung des Geldumlaufes.

Eine zweite Parallele bietet ein kleiner Münzfund aus dem Militärlager aus Brigetio, dessen jüngste Provinzialmünzen in den Jahren 152–254 emittiert worden sind.³ Auch er ist zusammen mit den beiden erwähnten Funden zu betrachten. Dass hier die letzten Emissionen Hadrians aus den Jahren 154–158 nicht vertreten sind, liesse sich aus dem geringen Umfang des Depots und aus seiner provinziellen Herkunft erklären. Es könnte sich darin aber auch eine zeitliche Folge von Ereignissen spiegeln.

Barkóczi, der mehrere ähnliche Depositen nennt, meint, dass die Hortung mit einem bisher unbekanntem historischen Ereignis zusammenhänge: er weist

darauflin, dass in der zweiten Hälfte der Regierung Hadrians um 154 di Quaden in der Umgebung des Limes bei Aquincum und Brigetio kleine Einfälle versuchten, die als Vorspiel zu den späteren Markomannenkriegen zu betrachten sind. Den Fund von Castagnaro erwähnt Barkóczy nicht. Das ist wegen der geographischen Entfernung verständlich. Erst unser Fund aus Poetovio bringt ihn in eine nähere Verbindung mit den pannonischen Hortungen. Es wird aber dabei sofort klar, dass in Italien mit einer Quadengefahr keineswegs so früh zu rechnen ist. Es wird sich vielmehr um innere Unruhen, wohl als Ursache und Wirkung der quadi-schen Drohungen handeln, wie ich an Hand des Fundes von Strmica zu begründen versucht habe (derzeit noch im Manuskript).

Der Fund aus Ptuj ist also hauptsächlich in historischer Hinsicht bedeutsam. Eine weitere Betrachtung der Münzfunde aus den letzten Jahren der Regierung Hadrians bis zum Aufkommen der severischen Dynastie wäre sehr erwünscht, denn sie könnte über weitere noch unbekannte Ereignisse dieser Zeit aufklären, Ereignisse von viel eher innen — als aussenpolitischer Bedeutung.

Ein Fund römischer Münzen. Vipava 1960

106 Antoniniane

Vergrabungszeit: Spätherbst 284

Im Herbst 1960 wurden beim Bau der Heilanstalt in Vipava 106 Antoniniane des III. Jh. gefunden. Reste von einem Topf oder Behälter konnten keine festgestellt werden; die Münzen, neben dem Fragment einer spätrömischen Fibel, lagen völlig frei in der Erde und waren deswegen äusserst stark korrodiert. Wie festgestellt, wurden beinahe alle gefundenen Münzen für die wissenschaftliche Bearbeitung gerettet, nur wenige gingen verloren.

Die Zusammensetzung des Fundes bringt nichts Neues. Die Münzen — durchwegs Antoniniane — reichen von Carinus bis zurück zu Aurelianus und Gallienus. Es fehlen die Emissionen des Claudius II. und Quintillus sowie die Prägungen der gallischen Kaiser, ausserdem stammt von den zahlreich vertretenen Antoninianen Aurelians kein einziger aus der Zeit vor der Reform. Wie bei mehreren analogen Funden fehlen auch hier die ganz verschlechterten Antoniniane, ebenso Teilstücke und höhere Nominale. Dagegen finden wir noch einen früheren gut-haltigen Antoninian des Gallienus, und dies obwohl das Stück schon relativ alt und der Fund verhältnissmässig klein ist. Wir haben es also mit einer Geldsumme zu tun, deren Zusammensetzung für die streng selektionierten Gelddepots der Militärkassen charakteristisch ist. Diese Zusammensetzung unterscheidet sich wesentlich von dem gleichzeitigen allgemeinen Geldumlauf für die Zivilbevölkerung. Dieser enthielt nämlich, wie die Streufunde zeigen, einen bedeutenden Prozentsatz an verschlechterten Antoninianen des Gallienus und Quintillus und sehr häufig die ganz degradierten Emissionen des Aurelianus für DIVO CLAUDIO. Auch gallische Kaiser, besonders Tetricus und Postumus, kommen im zivilen Geldumlauf häufig vor, ganz im Gegensatz zum militärischen.

Der Anteil der Münzen einzelner Kaiser zeigt normale Verhältnisse, so 1 : 52 für Severina und Aurelianus. Entsprechend sind die Antoniniane des Tacitus vertreten, und wie üblich am stärksten die Münzen des Probus mit 57 Stück = mehr

als 50 Prozent. Die jüngsten Münzen sind wegen ihrer erst kurzen Umlaufzeit schwach vertreten.

Auch der Anteil der einzelnen Münzstätten ist ganz normal und entspricht der geographischen Entfernung vom Vergrabungsort.

Bedeutender als der münzgeschichtliche ist der historische Wert unseres Fundes aus Vipava. Zeit und Ursache der Vergrabung sind uns schwer festzustellen: Die jüngste Münze des Fundes war zwischen August 283 und November 284 emittiert, und in diesem Jahr kamen die Münzen unseres Fundes auch in die Erde, im Einklang mit den historischen Ereignissen jener Zeit. Im Spätherbst 284 usurpierte die Gewalt in Pannonien der *corrector Histriae et Venetiae, Marcus Aurelius Iulianus*, unterlag aber bereits im Frühjahr 285 auf den Feldern von Verona gegen Carinus, der gegen den neuen Gegenkaiser Diocletianus ins Feld zog. Wie weit das von Julian besetzte und verwaltete Gebiet reichte, liegt ganz im Dunkel. Auf jeden Fall umfasste es Histrien und Venetien und wohl auch ganz Pannonien. Er besass die Münzstätte Siscia, wo er stattliche Serien von Aurei und Antoninianen prägte.

In engem Zusammenhang mit der Usurpation des Julianus steht auch unser Münzfund. Von dieser Usurpation, die in der Geschichte nur spärlich erwähnt wird, haben sich mehrere Münzdepots erhalten, die wir als einzige zuverlässige Dokumente jener Ereignisse betrachten dürfen. Aus dem nördlichsten Teil Pannoniens kennen wir ausser unserem drei weitere Münzfunde. Der erste ist der Fund von Zgornje Gorče, der in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts gehoben wurde und von welchem 500 Antoniniane bekannt sind, die von Valerianus bis Carinus reichten. Ein weiterer kleiner Münzfund ist uns aus Emona bekannt, und etwas südlicher davon liegt der dritte Fundort Mokronog, wo im Jahr 1880 über 4500 Antoniniane entdeckt wurden, auch sie von Gallienus bis Carinus reichend. — Viel südlicher liegen demgegenüber die Fundorte Vinkovci, Donji Petrovci und Šimanovci. Aus Vinkovci kennen wir einen Grabfund mit nur 10 Antoninianen und aus Donji Petrovci 58 Antoniniane als Teil eines grösseren Fundes. Im südlichsten dieser drei Orte, in Šimanovci wurde ein Depot mit über 4000 Antoninianen gehoben, dessen älteste Münze wiederum zu Gallienus und dessen jüngste zu Carinus gehörte. Wie uns die übersichtstabelle zeigt, reichen die grossen Funde von Mokronog, Šimanovci und Zgornje Gorče sowie der kleinere aus Vipava bis Carinus. Dagegen stammen bei den kleinen Funden von Donji Petrovci, Emona und Vinkovci die jüngsten Münzen von Probus. Wie sich aber bei näherer Betrachtung herausstellt, gehören die jüngsten Münzen aller drei Funde der sechsten Emission des Probus an, die erst 280 oder später beginnt. Diese sehr umfangreiche Emission ist in allen Funden, auch mit späterem Vergrabungsdatum, ganz besonders stark vertreten. Die siebente Emission von 281 ist dagegen bekanntlich in der naheliegenden Münzstätte Siscia sehr schwach und die achte Emission in allen Münzstätten ganz unbedeutend, ja mehrere Münzstätten wurden zu jener Zeit sogar geschlossen. Wir müssen daher in den drei kleinen Münzfunden die seltenen Münzen der schwachen siebenten und achten Emission nicht unbedingt erwarten. Aus demselben Grund fehlen auch die Münzen des Carus und seiner Familie, deren stärkere Emissionen in Siscia erst im Jahr 285 beginnen, also offensichtlich zu spät sind, um in so kleinen Funden bereits nach einem Jahr vertreten zu sein. Entsprechend sind auch die älteren Gepräge vertreten.

Einige weiteren Schätze, von denen wir nur spärliche Notizen besitzen, gehören einer etwas späteren Zeit an und enthalten auch schon Münzen des

Julianus. Sie stammen aus der Zeit nach der Besiegung Julians auf den veronensischen Feldern, stehen also nicht in direktem Zusammenhang mit den Vergrabungsursachen unseres Fundes. Auf dem Anmarsch des Carinus gegen Diocletianus, mit dem er am Margus zusammenstieß, hatte Carinus unterwegs noch mit den zurückgebliebenen Truppen Julians zu kämpfen. Wie sich andererseits aus der Münzprägung ersehen lässt, lief die Tätigkeit des Ateliers Siscia die ganze Zeit über ruhig weiter. Die kurzfristige Prägung des Julian ist von guter Qualität und keineswegs eine Notprägung. Nach der Niderwerfung des Usurpators nahm die Münzstätte ihre gewohnte Tätigkeit wieder auf. Bei beiden Herrschaftswechsels verwendete man teilweise die vorhergegangenen Münztypen, und beide Male ist die stilistische Affinität überzeugend. Daraus lässt sich schliessen, dass die Kämpfe die Stadt nicht betroffen haben und die Tätigkeit der Münzstätte ungestört blieb.

Aus dem Angeführten kommen wir zu folgenden Ergebnissen. Unser Münzfund aus Vipava und die Funde aus Mokronog, Zgornje Gorče, Emona, Donji Petrovci und Vinkovci stehen in engstem Zusammenhang mit der Usurpation Julians im Spätherbst 284. Etwas spätere Funde kamen bei der Wiedereroberung Pannoniens durch Carinus in die Erde, nachdem Julianus im Frühjahr 285 während des Feldzuges gegen den neuen Gegenkaiser Diocletianus bei Verona besiegt worden war. Schliesslich lässt sich aus den Fundumständen, dem Vorhandensein des Fragmentes einer Bronzefibel und der Struktur unseres Schatzes folgern, dass es sich um den Inhalt der Geldbörse eines Kriegers handelt, die durch einen unglücklichen Zufall in die Erde kam, nicht aber als Münzschatz absichtlich vergraben wurde.

27

1

27

34

62

68

74

80

76

Najdba rimskih novcev, Ptuj 1962.
Römischer Münzfund, Ptuj 1962.